

Herke-Fábos Barbara Katalin

A fiataikorúak büntethetőségének történelmi szempontú vizsgálata

1. Bevezető

Az életkor és a büntethetőség szubjektív kategóriáinak (beszámítási és belátási képesség) vizsgálata jelöli ki a gyermek- illetve fiataikorúval szemben alkalmazott felelősségre vonási eljárás színterét és határozza meg a kezelési lehetőségeket. Tehát a téma teljességi feldolgozása nemcsak anyagi jogi megközelítést, hanem eljárásjogi szemléletet és büntetés-végrehajtási, valamint kriminológiai ismereteket is igényel. A kérdéskör kapcsolódik a büntető igazságszolgáltatás valamennyi területéhez. A tanulmány címét szem előtt tartva azonban terjedelmi okokból elsősorban a büntető anyagi jogi szempontok kibontására törekszünk. Az anyagi jogi vizsgálatot a bűnelkövető gyermek fogalmi lehatárolásából eredeztetjük. A tanulmányt átható történelmi szempontú megközelítéssel arra vállalkozunk, hogy bemutassuk a hatályos szabályozás mögött meghúzódó normatív és jogelméleti hátteret.

2. A bűnelkövető gyermek és az életkor kapcsolata

A gyermek minőség életkori és speciális garanciákat magában foglaló kategória. A gyermek terminológia átfogja a magánjogi, közigazgatási és büntető igazságszolgáltatás területén használt kifejezéseket. Nem mehetünk el szó nélkül a fogalmak szabatos használatának követelménye mellett, ebből következtethetünk ugyanis a gyermek anyagi és eljárásjogi szerepére. A bűnelkövető gyermek vonatkozásában a gyermekkorú és fiataikorú fogalmakat használjuk. A bűnelkövető gyermek saját maga vagy családja által előidézett körülményeknél fogva veszélyeztetett helyzetben van. A bűnmegelőzési szempontú veszélyhelyzet megszüntetése, a gyermek helyes irányú nevelése és reszocializációs nevelése elsősorban a családja feladata. Ha a család a veszélyeztetett körülményeket nem számolja fel, és a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges ellátás a szülő beleegyezésével nem biztosítható, valamint ez a helyzet a gyermek fejlődését veszélyezteti, a gyámhatóság a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban Gyvt.) 15. § (4) bekezdésében felsorolt intézkedések közül kiválasztja és elrendeli a veszélyez-

tettség mértékéhez igazodó gyermekvédelmi hatósági intézkedést. Ha a bűnelkövető gyermek büntethető, vele szemben büntetőeljárás is indul. A gyermek érdeke mint magánjogi és alapjogi minőség tehát összefonódik a közgazgatás és a büntető igazságszolgáltatás területével.¹

A büntető anyagi és eljárásjogi szabályok is a bűnelkövető gyermek megtorlás helyett alkalmazott nevelésnek elvét fektetik le család(jog)i, gyermekvédelmi szocializációs és reszocializációs eszközökkel. *A Büntető Törvénykönyvről* szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 106. § (1) bekezdése szerint a fiataikorúval szemben kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiataikorú helyes irányba fejlődjön, és a társadalom hasznos tagjává váljon. Erre tekintettel az intézkedés vagy büntetés megválasztásakor a fiataikorú nevelését és védelmét kell szem előtt tartani. Míg a *büntetőeljárásról* szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) 677. §-a következőképpen fogalmaz: „A fiataikorú elleni büntetőeljárást úgy kell lefolytatni, hogy az a fiataikorú nevelésének, illetve testi, értelmi, erkölcsi és érzelmi fejlődésének az előmozdításával biztosítsa a fiataikorú társadalmi beilleszkedését, és azt, hogy a fiataikorú ne kövessen el újabb bűncselekményt.”²

2.1. A gyermekkorú és fiataikorú

Témánk szempontjából fontos terminológiailag is meghatározni a bűnelkövető gyermek kategóriáját, egyúttal kijelölve a büntető anyagi jogi fogalmakkal (gyermekkorú és fiataikorú) való kapcsolatát. Ehhez az ENSZ Közgyűlése által 1989. november 20-án elfogadott, Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett *Gyermek jogairól szóló New York-i Egyezmény* (továbbiakban *Gyermekjogi Egyezmény*)³ által lefektetett gyermekfogalomból kell kiindulnunk. A *Gyermekjogi Egyezmény* a gyermekek jogaival és védelmével foglalkozik.⁴ A dokumentum lefekteti, hogy a gyermek fizikai és szellemi érettségének hiányára tekintettel különleges jogi és szociális eszközök, garanciák szolgálják jogaik védelmét.⁵ A *Gyermekjogi Egyezmény* vonatkozásában gyermek az a személy, aki tizenhét éves életét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri. A büntető igazságszolgáltatás a bűnelkövető gyermek vonatkozásában a gyermekkorú és fiataikorú kifejezéseket használja. A Btk. 16. §-a szerint nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizenhét éves életét nem töltötte be, kivéve az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, az életveszélyt vagy halált okozó testi sértés, a hivatalos személy elleni erőszak, a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak, a hivatalos személy vagy közfeladatot ellátó személy támogatása elleni erőszak, a terrorcselekmény, a rablás és a kifosztás (súlyosabban minősülő esetei) elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással, mert ekkor tizenkét éves kortól büntethető. A jogalkotó a hivatkozott §-ban a tizenkettő éves életét betöltött, de a tizenhét éves életét még el nem ért személy büntetőjogi felelőssége megállapításának fel-

tételeként a kiemelt bűncselekményekhez kapcsolódóan a belátási képesség fennállását szabja. A gyermekkorú bűnelkövető tehát nem büntethető, mert esetében a büntethetőség objektív (életkor) és szubjektív (belátási képesség) feltétele hiányzik. Az általa elkövetett cselekmény vonatkozásában csak a tényállásszerűség állapítható meg, bűncselekmény nem. Reszocializációs nevelésére gyermekvédelmi hatósági intézkedés elrendelésével családjában kerül sor.

A Btk. 105. § (1) bekezdése szerint fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem. Tehát a fiatalkorú az általa elkövetett bűncselekmény miatt büntetőeljárás keretében felelősségre vonható, hiszen a büntethetőség objektív (életkor) és szubjektív (beszámítási képesség) feltételei fennállnak az anyagi jogi szabályok szerint.

A fentiek alapján kirajzolódik, hogy amennyiben gyermekkorú vagy fiatalkorú terminológiával találkozunk, szükségtelen a bűnelkövető jelző használata, mert ezek a kifejezések magukban foglalják a tényállásszerű cselekmény vagy bűncselekmény elkövetését.

2.2. A vétőképeség, a belátási képesség és a beszámítási képesség

Ahogy arra a tanulmány címéből is következtethetünk, témánk fókuszja a bűnelkövető gyermek témakörén belül a büntethető gyermekre, a kategórián belül pedig a fiatalkorúra irányul. A gyermek terminológia büntetőjogi szempontú elemzésénél megállapítottuk, hogy a gyermekkorú és a fiatalkorú kifejezések egyaránt elkövetői minőségre utalnak. A normasértő cselekmény nem maradhat következmények nélkül. Büntethetőség hiányában és feltételeinek fennállása esetén is a gyermek helyes irányú (reszocializációs) nevelésére kell törekedni. Erre a büntethetőség függvényében sor kerülhet gyermekvédelmi hatósági eljárás vagy büntetőeljárás keretében. A büntethetőség objektív feltételeivel az előző alpontban foglalkoztunk. Annak eldöntéséhez, hogy a bűnelkövető gyermek büntethető-e, további szubjektív feltételek vizsgálata szükséges. Ebben a körben el kell határolnunk egymástól a vétőképeség, a belátási képesség és a beszámítási képesség fogalmát. A következőkben arra keressük a választ, hogy ezek a fogalmak hogyan kapcsolódnak a gyermekkor és fiatalkor fogalmához és milyen esetekben szükséges azok vizsgálata.

A büntetőjogi értelemben vett vétőképeség függvénye, hogy a felelősség megállapítása és a jogkövetkezmény meghatározása a gyermekvédelem vagy a büntető igazságszolgáltatás hatáskörébe tartozik-e. Hatályos büntetőjogunk alapján – ahogyan azt korábban már megállapítottuk – a gyermekkorú személy nem büntethető. A gyermekkorra vonatkozó szabályozás legproblematikusabb pontja a belátási képesség fogalma. A témával foglalkozó szerzők a belátási képesség elemzése során a büntettekéről és vétségekről szóló 1878. évi V. tc.-ben (továbbiakban *Csemegi-kódex*) megjelenő belátási képesség és a *büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról* szóló 1908. évi XXXVI. tc., az első *Büntetőnovella* (továbbiakban I. Bn.) által a büntethetőség felételeül rendelt értelmi és erkölcsi fejlettség vizsgálatából indulnak ki a jogintézmény összehasonlító elemzése során. Kónya István a következőket írja: „A gyermekkorból vétőképesé elölépéshez feltétlenül megkívánt belátási képességnek inkább a jogtörténeti előzményként felhozott értelmi, erkölcsi fejlettség felelhet meg.”⁶ Nagy Ferenc megállapítja, hogy „a belátási képesség tartalmilag sem azonosítható a beszámítási képességgel, mivel a belátási képességhez a következmények felismeréséhez szükséges képesség⁷ kívánatik meg, de a felismerésnek megfelelő akarati képesség egyértelműen nem törvényi feltétel,⁸ nem kell ezt megállapítani, ami a beszámítási képességhez egyébként nélkülözhetetlen.”⁹ A Btk. a beszámítási képességet nem fogalmazza meg, csak annak hiányát értékeli. A jogtudomány a beszámíthatóságot úgy írja körül, hogy azon testi, pszichikai állapot, amelynek birtokában a cselekvő ember képes felismerni cselekménye társadalmi, erkölcsi megítélését és ennek megfelelően tud cselekedni. Tehát a beszámítási képességnek két oldala van: a felismerési képesség és az akarati képesség.¹⁰ Ez az agy fejlődés- és működésbeli értékadó képességének függvénye, amely gyermekkorban még nem teljes. Ezért büntetőjogunk a gyermekkorú büntethetőséget kizáró okoknál az alanyvá válást kizáró tényezőként említi.¹¹ A belátási képesség vizsgálatára csak abban az esetben kerül sor, ha a tizenkettedik életévét betöltött, de tizenegyedik életévét még be nem töltött személy a Btk. 16. §-ában felsorolt bűncselekmények valamelyikét követi el, és rendelkezik beszámítási képességgel. Amennyiben nem rendelkezik beszámítási képességgel, hiányzik az alanyvá válás feltétele. Az elméműködés kóros állapotának és így a felismerési képességnek is vannak fokozatai (az teljesen hiányozhat, vagy enyhe, közepes, súlyos fokú korlátozottság állhat fenn).¹² Így a beszámítási képesség korlátozottsága esetén is szükséges a belátási képesség vizsgálata. Ezt támasztja alá a büntetőjogi legfőbb ügyész helyettesnek a 2018. június 30. napjáig hatályban volt 5/2013. (VII. 31.) LÜ h. számú körlevele, valamint a hatályos 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás is. Az 5/2013. (VII. 31.) számú LÜ helyettesi körlevél szerint a beszámítási képesség korlátozottsága önmagában a belátási képességet nem zárta ki, annak vizsgálatát nem tette mellőzhetővé. A körlevél kötelezővé tette, hogy a belátási képesség vizsgálatát az eljárás minden szakaszában kötelezően vizsgálják, e tárgyban egyesített igazságügyi elmeorvos szakértői és pszichológus szakértői¹³ véleményt kellett beszerezni. A 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás a tizenegyedik életévét be nem töltött fiatalkorú terhelte vonatkozó különös szabályok között foglalkozik a belátási képesség vizsgálatával. A belátási képesség vizsgálatát az ügyészség az elmeállapotra vonatkozóan elvégzett igazságügyi elmeorvos szakértői vizsgálat eredményének ismeretében folytatja le. A 25. § (3) bekezdése szerint – a visszavont LÜ helyettesi körlevélhez hasonlóan – a beszámítási képesség korlátozottsága önmagában a belátási képességet nem zárja ki, és annak vizsgálatát nem teszi mellőzhetővé. Amennyiben a fiatalkorú beszámítási képessége kizárt, szükségtelen a belátási képességnek

ről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. tc., az első *Büntetőnovella* (továbbiakban I. Bn.) által a büntethetőség felételeül rendelt értelmi és erkölcsi fejlettség vizsgálatából indulnak ki a jogintézmény összehasonlító elemzése során. Kónya István a következőket írja: „A gyermekkorból vétőképesé elölépéshez feltétlenül megkívánt belátási képességnek inkább a jogtörténeti előzményként felhozott értelmi, erkölcsi fejlettség felelhet meg.”⁶ Nagy Ferenc megállapítja, hogy „a belátási képesség tartalmilag sem azonosítható a beszámítási képességgel, mivel a belátási képességhez a következmények felismeréséhez szükséges képesség⁷ kívánatik meg, de a felismerésnek megfelelő akarati képesség egyértelműen nem törvényi feltétel,⁸ nem kell ezt megállapítani, ami a beszámítási képességhez egyébként nélkülözhetetlen.”⁹ A Btk. a beszámítási képességet nem fogalmazza meg, csak annak hiányát értékeli. A jogtudomány a beszámíthatóságot úgy írja körül, hogy azon testi, pszichikai állapot, amelynek birtokában a cselekvő ember képes felismerni cselekménye társadalmi, erkölcsi megítélését és ennek megfelelően tud cselekedni. Tehát a beszámítási képességnek két oldala van: a felismerési képesség és az akarati képesség.¹⁰ Ez az agy fejlődés- és működésbeli értékadó képességének függvénye, amely gyermekkorban még nem teljes. Ezért büntetőjogunk a gyermekkorú büntethetőséget kizáró okoknál az alanyvá válást kizáró tényezőként említi.¹¹ A belátási képesség vizsgálatára csak abban az esetben kerül sor, ha a tizenkettedik életévét betöltött, de tizenegyedik életévét még be nem töltött személy a Btk. 16. §-ában felsorolt bűncselekmények valamelyikét követi el, és rendelkezik beszámítási képességgel. Amennyiben nem rendelkezik beszámítási képességgel, hiányzik az alanyvá válás feltétele. Az elméműködés kóros állapotának és így a felismerési képességnek is vannak fokozatai (az teljesen hiányozhat, vagy enyhe, közepes, súlyos fokú korlátozottság állhat fenn).¹² Így a beszámítási képesség korlátozottsága esetén is szükséges a belátási képesség vizsgálata. Ezt támasztja alá a büntetőjogi legfőbb ügyész helyettesnek a 2018. június 30. napjáig hatályban volt 5/2013. (VII. 31.) LÜ h. számú körlevele, valamint a hatályos 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás is. Az 5/2013. (VII. 31.) számú LÜ helyettesi körlevél szerint a beszámítási képesség korlátozottsága önmagában a belátási képességet nem zárta ki, annak vizsgálatát nem tette mellőzhetővé. A körlevél kötelezővé tette, hogy a belátási képesség vizsgálatát az eljárás minden szakaszában kötelezően vizsgálják, e tárgyban egyesített igazságügyi elmeorvos szakértői és pszichológus szakértői¹³ véleményt kellett beszerezni. A 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás a tizenegyedik életévét be nem töltött fiatalkorú terhelte vonatkozó különös szabályok között foglalkozik a belátási képesség vizsgálatával. A belátási képesség vizsgálatát az ügyészség az elmeállapotra vonatkozóan elvégzett igazságügyi elmeorvos szakértői vizsgálat eredményének ismeretében folytatja le. A 25. § (3) bekezdése szerint – a visszavont LÜ helyettesi körlevélhez hasonlóan – a beszámítási képesség korlátozottsága önmagában a belátási képességet nem zárja ki, és annak vizsgálatát nem teszi mellőzhetővé. Amennyiben a fiatalkorú beszámítási képessége kizárt, szükségtelen a belátási képességnek

vizsgálata. Az ügyészség nemcsak a szakértői vélemény, hanem a rendelkezésére álló valamennyi adat együttes körültekintő mérlegelésével foglal állást a cselekmény következményei felismeréséhez szükséges belátás meglétéről (25. § (4) bekezdés). A vádiratnak tartalmaznia kell azoknak a tényeknek a rövid leírását, amelyek igazolják, hogy a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalok az elkövetéskor a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással rendelkezett (26. § (3) bekezdés).

A Btk. 4. § (1) bekezdése szerint a bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli. Ezek szerint a bűncselekmény törvényben meghatározott fogalmi elemei a tényállásszerűség, a büntetendőség, a társadalomra veszélyesség és a bűnösség. A Btk. 15. § a) pontja alapján az elkövető büntetendőségét, illetve a cselekmény büntetendőségét kizárja vagy korlátozza a gyermekkor. Törvényi vélelem alapján a gyermekkorú személyek nem rendelkeznek beszámítási képességgel, így nem lehetnek alanyai sem bűncselekménynek, sem szabálysértésnek. Ahogyan arra korábban már rámutattunk, a Btk. 16. § szerint nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, az életveszélyt vagy halált okozó testi sértés, a hivatalos személy elleni erőszak, a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak, a hivatalos személy vagy közfeladatot ellátó személy támogatója elleni erőszak, a terrorcselekmény, a rablás és a kifosztás (súlyosabban minősülő esetei) elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással, mert ekkor tizenkét éves kortól büntethető. A hivatkozott szakasz a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét még el nem ért személy büntetőjogi felelősségének megállapításának feltételeként¹⁴ a kiemelt bűncselekményekhez kapcsolódóan a belátási képesség fennállását szabja.

3. A büntetendőség objektív és szubjektív kategóriájának jogtörténeli változásai a Csemegi-kódextól napjainkig

Rendhagyó logikai utat követtünk a tanulmány felépítésében. A bűnelkövető gyermek fogalmán keresztül mutattuk be a büntetendőség hatályos jogi feltételrendszerét. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy a téma milyen jogtörténeli gyökerekből táplálkozott, mely dogmatikai alapokra támaszkodik. Így a következőkben egy történeli fejlődési utat¹⁵ járunk be, amelynek lezárásaként visszakeresünk a hatályos jogi szabályozáshoz. Az időutazás és a fejezet végén található táblázat segítséget nyújt az olvasónak, hogy a vizsgálat alá vont korszak egyes állomásain a büntetendőség fogalmi ele-

meinek változását nyomon kövesse és kiértékelje, hogy hatályos szabályozásunk milyen jogtörténeli gyökerekből fejlődött ki.

3.1. A Csemegi-kódex

A magyar szuverenitás részleges helyreállítása után, az 1861. január 23-tól március 4-ig üléselő Országbírói Értekezleten újra megfogalmazódott az igény a magyar büntetőjog kodifikálására.¹⁶ Az európai természetjogi kodifikációs hullámba illeszkedő magyar büntetőjog-tervezet (1795)¹⁷ és az 1843. évi törvényjavaslat¹⁸ nem lépett törvényerőre, az 1848–1849. évi szabadságharc bukása után pedig a neoabszolutista jogexport eredményeként 1852-ben bevezették az osztrák büntetőjogkönyvet¹⁹ hazánkban, amelyet mintegy kilenc évvel később az Országbírói Értekezlet határozata (Ideiglenes Törvénykezési Szabályok) értelmében a tradicionális magyar büntetőjog helyreállítása követett. A kor követelményeihez igazodó és tudományos szempontból is érett magyar büntetőjogkönyv kidolgozásával az Igazságügyi Minisztérium Csemegi Károlyt bízta meg.²⁰ A tudományos felkészültségű ügyvéd és politikus a megbízásnak eleget téve elkészítette a büntetőjogkönyv tervezetét, amelyet az Országgyűlés 1878. évi V. tc. *a magyar büntetőjogkönyv a büntettekéről és vétségekről* címmel elfogadott.

A megalkotójáról elnevezett *Csemegi-kódex* a hazai joganyagok sorában mérföldkőnek tekinthető a gyermek- és fiatalok bűnmegelőzése szempontjából az életkori kategóriák megállapításával és az ahhoz kapcsolódó preventív intézkedések alkalmazásának lehetőségével. Megalkotására és bevezetésére az a körülmény adott okot, hogy a bűnméltés és a visszaesés jelentősen emelkedett. A háttérbe szoruló klasszikus tanok szerint kiépített büntetőjog már nem volt képes válaszokat adni a jelentkező bűnmegelőzési problémákra. Így többek között nem volt alkalmas arra, hogy a bűnözés okaival foglalkozzon, különösképpen nem az egyes bűnelkövetők motivációjával.²¹ Jellegzetes példája volt ennek a gyermekkorúakkal szembeni bánásmód. A gyermekkorút mint belátásra képtelen személyt kivonta a felelősségre vonhatók köréből²² és nem foglalkozott a reszocializációs szempontú nevelésükkel. Figyelmen kívül hagyva azt a körülményt, hogy a fiatalok utánpótlását jelentő gyermekbűnözést kezelje.²³ A gyermekkor volt tehát az első korhatár, amelyet Csemegi Károly kijelölt a törvénykönyvben. A kódex 83. §-a alapján a gyermekkorú az a személy, „aki a büntett vagy vétség elkövetésekor életkorának tizenkettedik évét meg nem haladta”. A törvény értelmében a gyermekkorú személy „bűnvád” alá nem vonható, tehát büntetendősége kizárt.²⁴

A második életkori kategóriát a tizenkettő és tizenhat év közötti büntetendő fiatalok képezték. A törvény fiatalokként tekintette azt a kriminális cselekményt elkövető személyt, aki az elkövetés idején a tizenkettedik évét már betöltötte, de a tizenhatodikát még nem, ha a cselekménye bűnösségének felismeréséhez szükséges belátással bírt. A fiatalokra vonatkozó szabályok

„a beszámítást kizáró vagy enyhítő okok” című fejezetben kerültek elhelyezésre. A törvénykönyv a cselekményhez kapcsolódó belátási képességet rendelte a büntethetőséghez. Ugyan a fiatakorúaknál a belátási képességet rendelte a joganyag a büntethetőség feltételül, de a dogmatikai elhelyezésre tekintettel tisztázni kellett a beszámítási képesség fogalmát. Angyal Pál szerint a beszámítási képesség alatt a tizenkettedik évet meghaladott egyén azon képességét kell érteni, amelynél fogva öntudattal, akaratszabadsággal és cselekményei bűnösségének felismerésére szükséges belátással bír.²⁵ A *Csemegi-kódex* tehát a belátási képességet a beszámítási képesség egyik alkotó elemének tekintette.²⁶ Csemegi Károly a büntethetőségi feltétel bevezetéséhez fűzött indokolásul fogalmazta meg, hogy főleg az „elhanyagolt nevelés” miatt előfordulhat, hogy a fiatalnak a kellő szellemi fejlettsége hiányzik, és ezért helyes elgondolás a jogalkotótól a „pszichológiai szabály” felállítására.²⁷ A preventív bűnmegelőzési szemlélet az életkori kategóriához kapcsolódóan abban jelenik meg, hogy a belátással nem rendelkező fiatakorú mentesül a büntetőjogi felelősségre vonás alól, azonban a cselekmény elkövetése nem marad értékelés nélkül. A büntetőjogi felelősségre vonás alól mentesülő fiatakorú nem került be a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe, hanem – lehetőséget kapva életének korrigálására – javítóintézetben történő elhelyezésére került sor.²⁸ E felfogás tehát a javítóintézet²⁹ nem tekintette büntetésnek, hanem olyan megelőző beavatkozásnak, amely alkalmas a fiatakorú életpályájának idejekorán történő kiigazítására, így nemcsak a bűncselekményt elkövető, hanem az elhagyott, csavargó vagy a szülők kérelmére beutalt fiatakorúak befogadását is ellátta.³⁰

A harmadik életkori kategóriát a 20 éven aluliak alkoták. A velük kapcsolatban megfogalmazott enyhítés, hogy sem halálra, sem életfogytiglani fegyházra nem voltak ítélhetőek.³²

3.2. A büntető törvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. törvénycikk, az első Büntetőnovella

Az I. Bn. a *Csemegi-kódex*hez képest két nagy előrelépést mutatott a fiatakorúak ügyeiben. Megteremtette a felnőttektől különböző elbánás lehetőségét és a fiatakorúak teljes körű önálló büntetőjogi kezelését az esetükben alkalmazható intézkedések bővítésével. A fiatakorúakra vonatkozó szabályrendszert egészítette ki a fiatakorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvény (továbbiakban Fb.).

Az I. Bn. a gyermekkor életkori kategóriáját nem változtatta meg. Esetükben az egyéniesítés alkalmazása és a védelemre szorulás jogszabályi rögzítése adott alapot újabb intézkedések (megdorgálás és iskolai elzárás, vagy kriminogén szocializációs környezet esetén a gyermek állami menhelyre történő szállítása) bevezetésére. A fiatakorú felső határát – orvostudományi és lélektani kutatások eredményeinek és a fiatakorúak ügyeivel foglalkozó jogász konferenciák tapasztalatainak köszönhetően – ugyanakkor két évvel kitolta a büntethetőség szubjektív feltételrendszerének átalakításával. Az I. Bn. 16. §-a szerint az, „aki a büntett vagy vétség elkövetésekor életének tizenkettedik évét már meghaladta, de tizennyolczadik évét még nem töltötte be, ha a büntethetőséghez szüksé-

Könyvkötő műhely aszékesfehérvári javítóintézetben.³¹

ges értelmi és erkölcsi fejlettsége nem volt meg, büntetőjogi felelősségre nem vonható”. Az I. Bn.-hez kapcsolódó indokolás szerint:

„Helytelen az alapgondolatuk, hogy a fiatalkorú büntetőjogilag felelős, mihelyt elég belátással bír cselekménye bűnösségének felismerésére; mert a bűnösség feltétele s a felelősség alapja az erkölcsi szabadság; e szabadságot nem a felismerési képesség, hanem az értelmi és erkölcsi fejlettséggel együtt járó ellentálló erő biztosítja. A bűncselekmény akarati elhatározás folyománya. Az akarati elhatározásra a fiatalkorban különös befolyást gyakorol az észbeli tehetség mellett az érzéki ösztön, a külső inger, az egész környezet. E korban tehát nem lehet a büntetőjogi felelősséget kizárólag az ismeretek mennyiségétől, az értelmi erő nagyságától tenni függővé.”

Ezen indokok alapján elvetette az I. Bn. a belátási képesség fogalmát, helyette bevezette az erkölcsi és értelmi fejlettség vizsgálatát, utalva az individualizáció elvének követelményére.³³ Ennek megfelelően változtak a beszámítási képesség fogalmának alkotóelemei is. A testi, értelmi és erkölcsi fejlettség kiegészült a „társadalmi szokások és kötelességek felfogására való képességgel”. Az értelmi képesség pedig magában foglalta a megkülönböztetési (belátási) és elhatározási (akarati) képességet.³⁴ Ennek meglétéről előzetes eljárás keretében a bíró tájékozódott. A bírónak már nemcsak a fiatalkorú értelmi fejlettségét, hanem az erkölcs szabályainak ismeretét is vizsgálnia kellett, így azt is, hogy a gyermekes vágyak, ösztönök s mások csábításával szemben bírt-e némi ellenállási erővel.³⁵ A gyakorlatban a bíró „külön kérdés” feltevése útján döntött az értelmi és erkölcsi fejlettség létéről. Amennyiben a fiatalkorú ismerte a tízparancsolatot, úgy a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség fokát elérte, amennyiben nem, akkor büntetőjogilag sem felelt. Kivételes esetben a büntetőjogi felelősségre vonás alól is mentesülhetett a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség szintjén álló fiatalkorú, amennyiben a bíróság a fiatalkorú egyéniségének, életviszonyainak és az eset összes körülményeinek megismerése után úgy döntött, hogy a bírói megdorgálás a fiatalkorú jövőbeni magaviselete és erkölcsi fejlődése szempontjából nem mutatkozik kívánatosnak.³⁶

3.3. A büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény és a büntető törvénykönyv általános részének hatálybaléptetéséről szóló 1950. évi 39. törvényerejű rendelet

Az 1950-es évekre a fiatalkorúak vonatkozásában a termékeny jogalkotás volt jellemző. Az időszakot jellemző jogalkotási folyamat első állomása az 1950. évi II. törvény a büntető törvénykönyv általános részéről (továbbiakban Bt.), valamint az azt hatályba léptető 1950. évi 39. törvényerejű rendelet a büntető törvénykönyv általános ré-

szének hatálybaléptetéséről (továbbiakban Ér.) A Bt. a fiatalkorúakra vonatkozóan szűken fogalmaz, mindössze a büntethetőség alsó korhatárát állapítja meg. A 9. § szerint nem büntethető az, aki nem érte el a 12. életévét. A Bt. nem tett különbséget a büntetőjogi felelősségre vonás akadályai között, azokat a törvény II. fejezetében „a büntethetőség” címszó alatt szabályozta, arra hivatkozással, hogy a gyakorlatban csupán az a lényeges, hogy az említett körülmények bármelyikének fennállása esetén a bűncselekmény elkövetőjét nem lehet megbüntetni.³⁷ Eljárásjogi szempontból megjelenik a büntetőeljárás mellőzésének, megszüntetésének, vagy felmentő ítélet hozatalának a lehetősége, amennyiben a fiatalkorú értelmi fejletlensége okán nem ismerhette fel cselekménye társadalomra veszélyességét.³⁸ Az Ér. a fiatalkorúak vonatkozásában az I. Bn. rendelkezéseit hatályban tartotta, amennyiben az Ér. a fiatalkorúakra vonatkozóan nem tartalmazott eltérő szabályokat. Így továbbra is alkalmazhatóak voltak az I. Bn. szerinti nevelő és óvó intézkedések és az Fb. anyagi jogi és bűnvádi eljárásjogi rendelkezései.³⁹

3.4. A fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntetőeljárás rendeltetésekről szóló 1951. évi 34. számú törvényerejű rendelet

A termékeny jogalkotás következő eleme az 1951. évi 34. számú törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntetőeljárás rendeltetésekről (továbbiakban Ftvr.). Az Ftvr. a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonásával kapcsolatban valamennyi szabályt egyetlen jogszabályban rögzített, és a 40. § (3) bekezdése hatályon kívül helyezte az I. Bn. rendelkezéseit a fiatalkorúak tekintetében és az Fb.-t. A törvényerejű rendelet törölte a korábban a büntethetőség feltételül szabott belátási képességet.⁴⁰ Így a fiatalkorúak büntetőjoga látványosan különvált a Bt.-től és az 1896. évi XXXIII. tc.-el megalkotott Büntető perrendtartástól. Ez azt jelentette, hogy az eljárás alapját a büntető anyagi és eljárásjogi szabályok adták, az Ftvr. csak az eltéréseket rögzítette. A fiatalkor életkori határán nem változtatott, az életkorhoz kapcsolódó szubjektív kategória kikerült a büntetőjogi felelősségre vonás feltételei közül. A büntetőeljárás mellőzésére, megszüntetésére, felmentő ítélet meghozatalára azonban lehetőséget biztosított az Ftvr. a 22. § alapján abban az esetben, ha a fiatalkorú nem ismerhette fel cselekménye társadalomra veszélyességét, továbbá, ha a csekélyebb súlyú cselekményt jobbra más személy befolysa alatt követte el, és nem volt szükség vele szemben nevelő intézkedésre sem. A joganyag céljának definiálása bűnmegelőzési központú. Leszögezi ugyanis, hogy a cél olyan intézkedések meghozatala, amelyek alkalmasak a fiatal megfélelő fejlődésének, illetve társadalmi beilleszkedésének előmozdítására.⁴¹

3.5. A fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról szóló 1954. évi 23. számú törvényerejű rendelet

Újabb jogalkotási állomás az 1954. évi 23. számú törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról, amely átalakította az Ftvr. életkori kategóriáit. A 12–14 évesekkel szemben bírói megrovás, próbára bocsátás, javító-nevelés és gyógypedagógiai nevelés elrendelésének volt helye. A 14–18 évesek vonatkozásában főszabály szerint büntetést kellett kiszabni, és csak a nevelés érdekében dönthetett a bíró a nevelőintézkedés elrendelése mellett. A büntetés kiszabásakor került értékelésre a fiatalkor azzal, hogy velük szemben kisebb mértékű büntetés kiszabásának volt helye.⁴²

3.6. A Magyar Népköztársaság Büntető Törvényéről szóló 1961. évi V. törvény

Az Ftvr. alig tíz évig volt hatályban, ugyanis a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény (a továbbiakban 1961. évi Btk.) és az azt életbe léptető 1962. évi 10. törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezte. A joganyag a *büntethetőség akadályai* cím alatt büntethetőséget kizáró és büntethetőséget megszüntető okokat különböztetett meg. A miniszteri indoklás szerint a gyermekkor beszámítási képességet kizáró ok volt. A törvény felfogásában a beszámítási képesség nem más volt, mint a magatartás irányítására és értékelésére való általános képesség, amely az értelmi és erkölcsi fejlettségben jutott kifejezésre. Balogh Ágnes szerint ez azt jelentette, hogy az alanná váláshoz megkívánt életkor egy törvényes vélelem volt. Azt kellett vélelmezni, hogy aki még nem töltötte be a 14. életévét, az nem rendelkezik a büntetőjogban megkívánt beszámítási képességgel.⁴³ Békés Imre szerint önmagában valamely életkor betöltése nem eredményez speciális képességeket. Álláspontja szerint a beszámítási képesség az ember háromirányú képességének komplexuma. Ezek a felismerési képesség, az akarati képesség és az értékelő képesség. Véleménye szerint gyermekkor csak a korai gyermekévekben kapcsolódik össze szükségszerűen a beszámítási képesség hiányával, a továbbiakban a felismerési, akarati és értékelő képesség kifejlődése teljesen egyéni s a gyermek adott-ságainak és környezetének függvénye. Álláspontja alapján a gyermekkor nem a beszámítási képességet, hanem a beszámítást kizáró ok.⁴⁴ A fiatalkorú akkor rendelkezik beszámítási képességgel, ha felismeri magatartásának társadalomra veszélyes jellegét, és annak megfelelően cselekszik. Az új szabályozás a fiatalkorúaknál eltörölte az Ftvr. kettős szabályozását. Két évvel emelkedett a büntetőjogi felelősségre vonás alsó korhatára, így a törvény értelmében fiatalkorúnak számított a tizennegyedik életévét betöltött, de a tizennyolcadik életévét még nem betöltött személy.⁴⁵

3.7. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (továbbiakban régi Btk.) a büntethetőségi akadályokat a korábbi szabályozásnak megfelelően két csoportra osztotta. Nem változtatott a törvény a gyermekkorúakhoz kapcsolódó életkori kategórián. A törvény a 14 év alatti személyeket nevezi gyermekkorúnak, esetükben nem volt helye büntethetőség hiányában a büntetőeljárás megindításának. A fiatalkor alsó határa a 14. életév, amelynek jogpolitikai indoka a beszámítási képesség kezdetéhez köthető. Az általános iskolai tanulmányok lezárása a 14. életévben várható. Ettől a kortól kezdődően feltételezhető, hogy a gyermek eljutott a testi és szellemi fejlettség olyan fokára, amely megalapozza a büntetőjogi felelősségre vonást.⁴⁶ A büntethetőséget kizáró okok között szereplő gyermekkor esetében a miniszteri indoklás már nem utal a beszámítási képességre, kizáró okként az alany hiányát jelölte meg.⁴⁷ A jogirodalomban a gyermekkor dogmatikai újragondolása vetődött fel Nagy Ferenc és Sántha Ferenc részéről. Nagy Ferenc a megfelelő életkort és a beszámítási képességet – az elvárhatóság mellett – a bűnösség elemének tekintette. Véleménye szerint a beszámítási képességhez szükséges felismerési és értékelési képesség a felnövekvő gyermeknél is kialakulhat. Azzal, hogy a régi Btk. a büntetőjogi felelősségre vonás alatti korhatárt – bármely cselekményre azonosan – az elkövetés időpontjában fennálló tizennegyedik életévhez köti, valójában nem a beszámítási képesség meglétét vagy hiányát vélelmezi, hanem meghatározza, hogy melyik az az életkor, amelytől kezdve a felelősség céljait a büntetőjogi elbírálás már megfelelően szolgálhatja, illetve a gyerek nevelése az államigazgatási útra terelődik.⁴⁸ Sántha Ferenc a gyermekkor dogmatikailag az alanná válást kizáró okok közé helyezi, mivel a tizennegyedik életévét be nem töltött személy a törvényi vélelem alapján nem lehet bűncselekmény alanya.⁴⁹ A régi Btk., a szocialista jogalkotáshoz hasonlóan, önálló fejezetben szabályozza a fiatalkorúakra vonatkozó külön rendelkezéseket. A törvény értelmében a felnőttek és fiatalkorúak felelnek a büntető törvénykönyvben meghatározott bűncselekmények elkövetéséért, amennyiben beszámítási képességgel rendelkeznek.

3.8. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

A gyermekkorú és fiatalkorú életkori kategóriájának megállapítása vonatkozásában változást hozott a 2012. évi C. törvény a *Büntető Törvénykönyvről* (új Btk.). A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések továbbra is a törvénykönyv *Általános Részében*, külön fejezetben (XI. fejezet) találhatóak.

A fiatalkor alsó határának leszállítása mögött politikai és közrendvédelmi megfontolások állnak.⁵⁰ A jogalkotó a szektorális leszállítás mellett döntött, azaz a gyermekkor – mint büntethetőséget kizáró vagy korlátozó ok – meghatározása során tételesen felsorolja azokat a bűncselek-

ményeket, amelyek megvalósulása esetén fiatalkorúként értékelik az elkövetőt. Ami maga után vonja az említett vagyoni elleni erőszakos és személy elleni erőszakos cselekmények elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonásának lehetőségét. A törvény főszabálya szerint fiatalkorú az, aki a tizennegyedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem. Fiatalkorúnak minősül az a személy is, aki a Btk. 16. §-ában felsorolt bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem, és rendelkezik a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. Az a normasértő személy, aki a tizennegyedik életévét nem töltötte be, vagy a tizenkettedik életévét betöltötte és a Btk. 16. §-ában felsorolt valamely bűncselekmény tényállási elemeit megvalósítja, de nem rendelkezik a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással, nem büntethető, azaz a törvény értelmében gyermekkorúnak számít. A meghatározásból kitűnik, hogy a fiatalkor és gyermekkor életkori meghatározása átfedést mutat, amit azzal old fel a jogalkotó, hogy felsorolja azokat a bűncselekményeket, amelyek elkövetése esetén a tizenkettedik életévét betöltött, de tizennegyedik életévét még be nem töltött személy fiatalkorúnak minősül, és ebből adódóan fiatal kora ellenére nem áll fenn vele szemben büntethetőséget kizáró ok. A büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából megjelenik egy újabb, az életkorhoz kapcsolódó (jogtörténeti gyökerekkel bíró) szubjektív kategória, a belátási képesség. Csak az a cselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét betöltött, tizennegyedik életévét még be nem töltött fiatalkorú büntethető, aki a cselekmény elkövetésekor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. Így ennek a korosztálynak a büntetőjogi felelőssége feltételes felelősség, mivel a bíróságnak minden egyes esetben vizsgálni kell, hogy az illető a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett-e a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. A jogalkotó a fiatalkorúak két kategóriáját az alkalmazható jogkövetkezmények szerint osztotta fel. A tizenkettedik életévét betöltött, de tizennegyedik életévét még be nem töltött fiatalkorúval szemben nincs helye büntetés kiszabásának, csak intézkedések alkalmazhatóak. A tizennegyedik életévét betöltött, tizennyolcadik életévét még be nem töltött fiatalkorú vonatkozásában a törvénykönyv önálló fejezetében megállapított büntetések és intézkedések kiszabásának van helye.⁵¹

A fiatalkorúak életkorának szektorális leszállítása számos kritikát vont maga után.⁵² A törvényhez fűzött indoklás a módosítást egyrészt a gyermekek felgyorsult biológiai fejlődésével, másrészt pedig a tizenkettő és tizennégy év közötti gyerekek körében az erőszakos és agresszív viselkedés elterjedésével magyarázta. Az indoklás szerint:

„Az ilyen bűncselekményt megvalósító gyermekkorú magatartásából ugyanis arra lehet következtetni, hogy

megfelelő segítség hiányában nem lesz képes a későbbiekben a társadalomba való beilleszkedésre és a törvényisztelő életmódra, ezért a speciális prevencióhoz mindenképpen szükséges a büntetőjog eszközeinek igénybevétele.”⁵³

Kőhalmi László szerint sem a normaszöveg, sem az indoklás nem megalapozott, valamint több esetben is elmentmondásos. Véleménye szerint a büntethetőségi korhatárnak a tizennegyedik életévről tizenkettedik életévre történő leszállítása téves jogalkotói reflex. A jogalkotói reakció a társadalmi problémákat büntetőjogi eszközökkel kívánta megoldani, de ez a kérdés számos ponton kapcsolódik a szociálpolitika és a neveléstudomány területéhez is. A gyermekek biológiai fejlődésének felgyorsulása és az információs forradalom mellett Kőhalmi László szerint figyelembe kellett volna venni az elhúzódozó kamaszkor (posztadoleszcencia) jelenségét is a büntethetőség dogmatikai rendszerének átdolgozása során. A serdülőkor, a felelősségvállalás korának kitolódása pedig nem a büntethetőségi korhatár leszállítását, hanem ellenkezőleg, annak felemelését kívánná meg.⁵⁴ A kritika részeként fogalmazta meg Csemáné Váradi Erika és Lévay Miklós, hogy a 14 évesnél fiatalabbak esetén a gyermekvédelmi rendszer továbbfejlesztésével lenne szükséges olyan változásokat megvalósítani, aminek keretében a normaszegő magatartásokra reagáló kezelést ki lehetne alakítani.⁵⁵ Aggályosnak találta az új szabályozást az alapvető jogok biztosa is, aki szerint „nehéz a büntethetőség alsó határának leszállítása mellett érvelni, amikor a gyermekkor felső határát a nemzetközi dokumentumok 18 évben határozták meg. S az, hogy valakit nemzetközi tapasztalatok alapján »gyermeknek« tekintenek, nem pusztán terminológiai kérdés.”⁵⁶ Preventív és bűnmegelőzési szempontból fontos rendelkezés, hogy velük szemben csak intézkedés alkalmazható. Ehhez képest érdekes, hogy a Be. lehetővé teszi ennél a korosztálynál is a letartóztatást, holott a letartóztatás általános feltétele a szabadságvesztéssel fenyegetettség.⁵⁷ Azonban figyelembe véve a korosztályt érintő testi és mentális változásokat, a választható intézkedések tára nem volt elég széles. A nem büntethető, de kriminalizálódott gyermekek vonatkozásában nem volt visszatartó hatása az elrendelt gyámhatósági intézkedéseknek, és a gyámhatósági szakemberek sem rendelkeztek bűnmegelőzési ismeretekkel. A bűnmegelőzési tapasztalatokkal rendelkező szakemberek büntethetőség hiányában nem kerültek kapcsolatba a normasértő gyermekkel. Ezt az úrt igyekezett pótolni a jogalkotó a megelőző pártfogás 2015. január 1-jével történő bevezetésével.

Az alábbi táblázat segítséget nyújt az olvasónak a tárgyalta korszakot lefedő, fiatalkorúakra vonatkozó normatívák tanulmányozásához a büntethetőség objektív és szubjektív kategóriájának változására és az elrendelhető szankciókra koncentrálva.

A büntethetőség objektív és szubjektív kategóriáinak jogtörténeti változásáról.

Jogforrás	A büntethetőség alsó korhatára	A büntethetőség szubjektív feltételének terminológiája (az általános szabályokhoz képest)	Szankció
<i>Csemegi-kódex</i>	12	A cselekmény bűnösségének felismeréséhez szükséges belátás	Belátás hiánya: javítóintézeti nevelés 20 éves korig
			Belátás megléte: 12–16: büntetés <20: sem halálra, sem életfogytiglani fegyházra nem ítéhető
I. Bn.	12	Értelmi és erkölcsi fejlettség	Értelmi és erkölcsi fejlettség hiánya: házi felügyelet/házi vagy iskolai fenytés (erkölcsi romlás vagy züllés esetén: javítóintézeti nevelés)
			Értelmi és erkölcsi fejlettség megléte: házi fenytő/gondozó vagy büntető intézkedések
Btá.	12	–	Büntetőeljárás mellőzése/megszüntetése vagy felmentő ítélet
Ftvr.	12	–	Büntetőeljárás mellőzése/megszüntetése vagy felmentő ítélet: fiatalkorú nem ismerhette fel cselekménye társadalomra veszélyességét vagy a csekélyebb súlyú cselekményt más személy befolyása alatt követte el
1954. évi tvr.	12	–	12–14: megrovás, próbára bocsátás, javítóintézeti nevelés és gyógypedagógiai nevelés 14–18: főszabály szerint (kisebb mértékű) büntetés helyette: nevelő intézkedés
1961. évi Btk.	14	–	Büntetések és nevelő intézkedések
régi Btk.	14	–	Büntetések és intézkedések
új Btk.	12	A bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátás	Csak intézkedés
	14	–	Büntetések és intézkedések

4. Összegzés

2023. május 3-án a Magyarországgal szomszédos Szerbia fővárosában, Belgrádban egy tizenhárom éves, hetedik osztályos tanuló lelőtte nyolc diáktársát és egy iskolai alkalmazottat. A bűncselekmény mögött meghúzódó kriminológiai és társadalmi-kulturális-történeti okokat nem vizsgálva objektíven, csak a bűncselekmény elkövetését említettük. A büntethetőségi kritériumok meghatározásánál azonban nemcsak objektív, hanem szubjektív szempontokat is figyelembe kell vennie a jogalkotónak.

A fiatalok, különösen a gyermekkorúak által elkövetett normasértő cselekmények elszaporodása – főként, ha élet vagy testi épség elleni kriminális esetekről van szó – rendre politikai megnyilvánulások özönét indítja el. Ilyenkor napirendre kerülnek azok a közéleti, politikai és szakmai viták, amelyek a büntethetőségi korhatár módosításában látják a fiatalok deviáns magatartásformáinak felszámolására irányuló megoldásokat.⁵⁹ Az aktuálpolitikai eseményt átültetve a magyar jogalkalmazói gyakorlatba elmondható, hogy a hatályos magyar szabályok szerint a hetedik osztályos, tizenhárom éves iskolai lövöldöző büntethető lenne, amennyiben bebizonyosodik, hogy a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. Szerbiában most sokan a büntetési korhatár leszállítása mellett érvelnek kormányzati szinten és az állampolgári

együttérzés részeként egyaránt. A büntetési korhatár szektorális leszállításának bevezetését részletesen elemeztük a III.8. alpontban, kitérve a kritikai észrevételekre is. A fiatalkorúak büntethetőségének jogtörténeti állomásain elidőzve azonban megállapíthatjuk, hogy a büntethetőség objektív feltételeként figyelembe vett életkor leszállítása nem előzmények nélküli. Ahogyan arra a tanulmányban rámutatunk, és azt az 1. számú táblázat is szemlélteti, a büntethetőség alsó korhatára a *Csemegi-kódex* hatálybalépésétől az 1961. évi Btk. bevezetéséig tizenkét év volt.

Az emberölés egy nevesített deliktum a büntethetőség szempontjából. A statisztikai adatok alapján egyértelműen megállapítható, hogy a gyermekkorúak által elkövetett tényállásszerű cselekmények egyre nagyobb társadalmi problémát jelentenek.⁶⁰ Az érintett körre egyre inkább jellemző az erőszak. A szerző egyetért azzal a véleménynyel, hogy téves reakció a jogalkotói oldalon egy egész korosztályt „büntetni” egyes valóban kirívó, brutális bűncselekmények miatt.⁶¹ Az ilyen brutális magatartások időről-időre borzolják a kedélyeket és a közhangulatot. A társadalom igényli és elvárja, hogy a törvények is segítséget nyújtsanak a probléma felszámolásában. Azonban ahogy arra a Vigh József – Gárdai Gyula szerzőpáros is rámutatott fél évszázaddal ezelőtt, a represszió fokozása semmiféle eredményt nem hoz a gyermek- és fiatalkorúak esetében, sőt inkább ront a kriminalitási mutatókon, a helyes út a pozitív szocializáció,⁶² a nevelés szerepének erősítése.⁶³

A normasértő cselekmények kriminológiai háttere nemcsak a családi, hanem a kortárs szocializációból is fakad.⁶⁴ Egyszerűsítve megfogalmazhatjuk, hogy a szocializáció a családok feladata, a reszocializációban azonban az államnak is ki kell vennie a részét jogalkotói és jogalkalmazói minőségben egyaránt, tekintettel a korábban megállapított és igazolt társadalmi problémákra és a bűnözés alakulására.

Ahogy az a bevezető gondolatokban megfogalmaztuk, a téma teljes körű feldolgozása nemcsak anyagi jogi

megközelítést, hanem eljárásjogi szemléletet és végrehajtási, valamint kriminológiai ismereteket is igényel. A tanulmányt átható történelmi szempontú megközelítés célja azonban a hatályos szabályozás mögött meghúzódó normatív és jogelméleti háttér bemutatása volt. Ezzel a szerző arra kívánt rámutatni, hogy a társadalmi kérdésekre reagáló jogalkotói döntések során érdemes egy történelmi visszatekintés eredményeként a korábbi jó gyakorlatra is koncentrálni, és a szükséges változtatásokkal azokat a jelen korba áttemelni.

HERKE-FÁBOS, BARBARA KATALIN

Eine historische Untersuchung der Kriminalisierung von Jugendlichen

(Zusammenfassung)

Die Studie stellt die Rechtsgeschichte der Kriminalisierung von Jugendlichen vom Csemegi-Kodex bis heute dar. Der Autor befasst sich zunächst mit den aktuellen terminologischen Fragen der Kriminalität der untersuchten Altersgruppe. Bei der Analyse der objektiven und subjektiven Bedingungen der Kriminalität rücken inhaltliche Rechtsfragen in den Vordergrund, doch um die Kausalzusammenhänge zu beleuchten, ist auch eine rechtszweig- und wissenschaftsfeldübergreifende Auseinandersetzung mit dem Thema unerlässlich. Nach

der Darstellung aktueller Konzepte gelangt der Autor die Untersuchung rechtsgeschichtlicher Wurzeln zur dogmatischen Systematik der Jugendkriminalität. Mit der Analyse aus historischer Sicht, die durch die Studie zieht, wollten wir darauf hinweisen, dass es sich im Zuge gesetzgeberischer Entscheidungen, die auf gesellschaftliche Fragen reagieren, lohnt, sich im Rahmen historischen Rückschau auf bisherige gute Praktiken zu fokussieren und diese einzubringen bis in die Gegenwart mit den notwendigen Veränderungen.

HERKE-FÁBOS, BARBARA KATALIN

A historical analysis of the criminalisation of juveniles

(Abstract)

The study presents the legal history of the criminalisation of juveniles from the Csemegi Code to the present day. The author begins by examining the current terminological issues surrounding the criminalisation of the age group under investigation. In the analysis of the objective and subjective conditions of criminality, substantive legal issues come to the fore, but in order to shed light on the causal relationships, it is also essential to deal with the topic across legal branches and scientific

fields. After presenting current concepts, the author examines the legal-historical roots of the dogmatic system of juvenile delinquency. With the analysis from a historical perspective that runs through the study, we wanted to point out that in the course of legislative decisions that respond to social issues, it is worth focussing on previous good practices in the context of historical retrospection and bringing these into the present with the necessary changes.

Jegyzetek

- ¹ Vö. HERKE-FÁBOS Barbara Katalin: A család szerepe a bűnelkövető gyermek nevelésében. In CSITTI Béla – DÚL János (szerk.): *Opuscula Civilia. Pályakezdő Civilisták II. Szimpóziuma. A családok és a családpolitika szinergái a jogban.* 2022/6. Budapest, 2022. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Civilisztika Tanszék, 29. p.
- ² 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról. 677. §. Lásd még HERKE-FÁBOS 2022. 41. p.
- ³ Lásd United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights – OHCHR. Convention on the Rights of the Child. 20 November 1989. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>.
- ⁴ A *Gyermekjogi Egyezmény* ellentmondásaira hívja fel a figyelmet QUENNERSTEDT, Ann – ROBINSON, Carol – I'ANSON, John: The UNCRC. The Voice of Global Consensus on Childrens Rights? *Nordic Journal of Human Rights*, Vol. 36. (2018) Iss. 1. 38–54. p. DOI: <https://doi.org/10.1080/18918131.2018.1453589>.
- ⁵ SANDBERG, Kirsten: Children's Right to Protection Under the CRC. In FALCH-ERIKSEN, Asgeir – BACKE-HANSEN, Elisabeth (ed.): *Implications for professional practice and policy.* London, 2018. Palgrave Macmillan, 15–38. p.
- ⁶ KÓNYA István (szerk.): *Magyar Büntetőjog I–III. Kommentár a gyakorlat számára.* Budapest, 2013. HVG-Orac Kiadó, 96–97. p.
- ⁷ A német és osztrák büntetőjog szerint az érettség elemei a belátási és akarati képesség. Azaz az érettség lényege egy adott személy normákhoz való viszonyulási képessége, azaz a normák ismeretének, illetve a normák beépítésének a képessége. A szakemberek szerint megléte nem attól függ, hogy a fiatal el tudja-e mondani mi a megengedett vagy tilalmazott, hanem hogy képes-e ezt a tudást alkalmazni a mindennapi életben. Vö. NÁNÁSI Máté: A belátási képesség megközelítése a jogtörténet és az új Btk. tükrében. Magyar Bírói Egyesület. Cikkek, tanulmányok. <https://www.mabie.hu/index.php/cikkek-tanulmanyok/138-dr-nanasi-mate-a-belatasi-kepessseg-megkozelitese-a-jogtortenet-es-az-uj-btk-tukreben>.
- ⁸ A belátási képesség mint törvényi feltétel alaptörvény-ellenességére hivatkozott a Budapest Környéki Törvényszék egy előtte folyamatban levő büntetőügyben, amikor az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezte és az eljárását felfüggesztette. A törvényszéki bíró szerint a belátási képesség vizsgálata során azt is vizsgálni kellene, hogy a bűncselekményt elkövető személy magatartásában kimutatható-e más személy ráhatása.
- ⁹ NAGY Ferenc: Alkotmányosan megkérdőjelezhető szabályokról az új Btk. kapcsán. In HACK Péter – KOÓSNÉ MOHÁCSI Barbara (szerk.): *Emberek őrzője. Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére.* Budapest, 2014. ELTE Eötvös Kiadó, 132. p.
- ¹⁰ NÁNÁSI 2017.
- ¹¹ KÁROLY Endre – MOLNÁR József – PINTÉR Jenő – SZÜK László (szerk.): *Büntetőjog. Általános Rész. I. kötet.* Budapest, 1973. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar–Tankönyvkiadó, 166. p.
- ¹² VASKUTI András: Az életkor és a fiatalokra vonatkozó rendelkezések az új Btk-ban. *Jogtudományi Közlemények*, 2015. 4. sz. 180–181. p.
- ¹³ Az igazságügyi pszichológus szakértők az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet módszertani levele alapján járnak el. Lásd Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. számú módszertani levele az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről. <http://tinyurl.com/yck3xwna>.
- ¹⁴ Európai összehasonlító kitekintésként megjegyzem, hogy mind a német, mind az osztrák büntetőjog a fiatalok büntethetőségének feltételül szabja, hogy a cselekménye jogellenességének felismeréséhez és az ezen felismerésének megfelelő magatartás tanúsításához szükséges erkölcsi és szellemi fejlettséggel (német büntetőjog), illetve érettséggel (osztrák büntetőjog, a megkövetelt érettség hiánya büntethetőségi akadály) rendelkezzen. Ezen túlmenően az osztrák fiatalok büntetőjoga feltételes büntethetőséget kizáró okként szabályozza azt az esetet, amikor a tizenhatodik évét el nem ért fia-
- talkorú csekély súlyú cselekménye nem igényel büntetőjogi beavatkozást további cselekmények megelőzése érdekében. Elhangzott a Magyar Kriminológiai Társaság 2007. január 26. napján „Életkor és belátási képesség a magyar büntetőjogban – Jogalkotási és jogalkalmazási kérdések” címmel megtartott tudományos ülésen Vaskuti András előadásában.
- ¹⁵ A szerző a fiatalok büntethetőségének történeti megközelítéséhez az objektív és szubjektív szempontok komplex feldolgozását választotta. Kóhalmi László a témát a büntethetőségi korhatár kérdésére koncentrálni dolgozta fel szintén történeti megközelítésben. Lásd KÓHALMI László: A büntethetőségi korhatár kérdése. *Jogelméleti Szemle*, 2013. 1. sz. 82–95. p.
- ¹⁶ A téma büntetőeljárásjogi megközelítésével foglalkozik FANTOLY Zsanett: A magyar büntetőeljárás jog kodifikációjának történeti fejlődése. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta juridica et politica*, 2013. 3. k. 1. sz. 5–25. p.
- ¹⁷ BALOGH Elemér: Büntetőjog-történeti dogmatikai alapkérdések. Rendszertani kísérletek a korai magyar büntetőjogi kodifikációban. *Jogtörténeti Szemle*, 2016. 3. sz. 6–7. p.
- ¹⁸ FINKEY Ferenc: *Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából.* Budapest, 1942. Magyar Tudományos Akadémia, 16. p.
- ¹⁹ Strafesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen. *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich*, 1852. XXXVI. 117. 493–592. p.
- ²⁰ FINKEY 1942. 48. p.
- ²¹ MEZEY Barna: A kor kérdése a magyar büntetőjog történetében. *Rechtszeitschrift für die Ungarische Jurisprudenz*, 2008. 7–8. sz. 28. p.
- ²² Finkey Ferenc indokolásul fűzi a gyermekkorúak büntethetőség alól történő kivonásához a *Csemegi-kódex*-ben: „a testi és lelki fejletlenség folytán a gyermeknek sem értelmisége, sem akarata nem tekinthető oly megállapodottnak és önállóknak, hogy cselekményeiért akár erkölcsi, akár jogi (társadalmi) felelősség terhelhetné. FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Budapest, 1905. Politzer Zs. és fia, 188. p.
- ²³ MEZEY 2008. 29. p. idézi: ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Budapest, 1909. Az Athenaeum Irodalmi és nyomdai R.-T. kiadása, 387. p.
- ²⁴ ROSTA Andrea: *A fiatalok bűnözés kriminológiája és szociológiája.* Budapest, 2014. L'Harmattan Kiadó Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány, 78. p.
- ²⁵ ANGYAL Pál: *Büntetőjogi előadásai.* I. kötet. Budapest, 1909. Az Athenaeum Irodalmi és nyomdai R.-T. kiadása, 376. p.
- ²⁶ BALOGH Ágnes: A gyermekkor mint büntethetőséget kizáró ok. In HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Szeged, 2018. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 56. p.
- ²⁷ Löw Tóbiás: *A magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és a vétésekről és teljes anyaggyűjteménye.* Első kötet. Budapest, 1880. Pesti Könyvnyomda-részvény-társaság, 527. p.
- ²⁸ ROSTA 2014. 79–80. p.
- ²⁹ Az első javítóintézet létesítésére 1884-ben került sor Aszódon, ezt követte 1886-ban a kolozsvári, 1890-ben a rákospalotai (lányok részére), 1895-ben a székesfehérvári, végül 1903-ban a kassai javítóintézet felállítása.
- ³⁰ LŐRINCZ József: A fiatalok büntetés-végrehajtása a XX. század első felében. *Börtönügyi Szemle*, 2002. 2. sz. 58. p.
- ³¹ A felvétel Kállay Kornélia: *Tempora mutantur* c. cikkének illusztrációjaként jelent meg. *Ország-Világ*, 1905. (szeptember 3.) 36. sz. 726. p.
- ³² ROSTA 2014. 81. p.
- ³³ VASKUTI 2015. 180. p.
- ³⁴ BALOGH 2018. 57. p.
- ³⁵ BALÁZS Beáta: A belátási képesség büntetőjogi fogalmának történeti és elvi alapjairól. *Magyar Jog*, 2018. 6. sz. 372. p.
- ³⁶ ROSTA 2014. 81–86. p.

- ³⁷ BALOGH 2018. 57. p.
- ³⁸ BALÁZS 2018. 372. p.
- ³⁹ ROSTA 2014. 86. p.
- ⁴⁰ NÁNÁSI 2017.
- ⁴¹ ROSTA 2014. 87. p.
- ⁴² Uo.
- ⁴³ BALOGH 2018. 57. p.
- ⁴⁴ BÉKÉS Imre: A gyermekkor. In HALÁSZ János (szerk.): *A Büntető Törvénykönyv Kommentárja*. Első kötet. Budapest, 1968. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 134. p.
- ⁴⁵ ROSTA 2014. 88–89. p.
- ⁴⁶ Uo. 89–90. p.
- ⁴⁷ BALOGH 2018. 58. p.
- ⁴⁸ NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2008. HVG-Orac Kiadó, 163. p.
- ⁴⁹ SÁNTHA Ferenc: A gyermekkor. In HORVÁTH Tibor (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Általános rész*. Budapest, 2007. CompLex, 202. p.
- ⁵⁰ A törvény indokolása szerint: „Napjainkban a gyermekek biológiai fejlődése felgyorsult, a gyermekek korábban „érnek”, az információs forradalom következtében a kiskorúakat már tizennegyedik életévüket megelőző életszakaszukban elérik a társadalom olyan különféle hatásai, amelyekről a korábbi időkben védve voltak.”
- ⁵¹ ROSTA 2014. 91–93. p.
- ⁵² A büntethetőség leszállítása kapcsán megfogalmazott jogirodalmi álláspontokat veti össze Vaskúti András *Az életkor és a fiatalokúakra vonatkozó rendelkezések az új Btk-ban* című tanulmányában. VASKÚTI 2017.
- ⁵³ BALOGH 2018. 54. p.
- ⁵⁴ KÓHALMI 2013. 92. p.
- ⁵⁵ CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – LÉVAY Miklós: A fiatalokúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jog-összehasonlító szempontból. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002. 1. sz. 24–25. p.
- ⁵⁶ Az alapvető jogok biztosának az AJB-2324/2012. számú ügyben készült jelentése. Alapvető Jogok Biztosának Hivatala. Ajbh.hu. 4. p. <http://tinyurl.com/3e2pebfw>.
- ⁵⁷ HERKE Csongor: Nehézségek az új büntetőeljárási törvény alkalmazása során. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019. 2. klsz. 1. kötet 359–366. p.
- ⁵⁸ A táblázat forrása: HERKE-FÁBOS Barbara Katalin: *A megelőző pártfogás a jogágak metszéspontjában*. Budapest, 2022. Novissima Kiadó, 26. p.
- ⁵⁹ KÓHALMI 2013. 82. p.
- ⁶⁰ A megállapítást a szerző az Egységes Nyomozhatósági és Ügyészeti Büntügyi Statisztika mutatói alapján fogalmazta meg. A gyermekkorú és fiatalokú elkövetők számának 2013–2021. közötti időszakban történő alakulásáról szóló 3. számú táblázat megtalálható Herke-Fábos Barbara Katalin *A megelőző pártfogás a jogágak metszéspontjában* c. monográfiájában. HERKE-FÁBOS 2022. 39. p.
- ⁶¹ KÓHALMI 2013. 93. p.
- ⁶² Lásd KÓHALMI 2013. 93. p., idézi: VÍGH József – GÁRDAI Gyula: Még egyszer a határozatlan tartamú szabadságvesztésről. *Magyar Jog*, 1972. 9. sz. 496. p.
- ⁶³ Lásd KÓHALMI 2013. 93. p., idézi: GÁRDAI Gyula – VÍGH József: Észrevételek büntetési rendszerünk problémáihoz. *Magyar Jog*, 1969. 10. sz. 578. p.
- ⁶⁴ A témáról részletesen értekezik a szerző a doktori értekezését magában foglaló monográfiájában. HERKE-FÁBOS 2022. 32–45. p.

